

Nógrádi György

JUGOSZLÁVIA

TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Nógrádi György

JUGOSZLÁVIA

TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Kossuth Kiadó

Minden jog fenntartva

ISBN 978-963-636-740-4

© Nógrádi György, 2025

© Kossuth Kiadó, 2025

„Ez különös világ. Hat köztársaság, öt nép, négy nyelv, három vallás, két írás, és mindez egy ország, Jugoszlávia. És ez nem elég: Szerbiának van két autonóm tartománya, rengeteg kis nemzetiséggel, köztük a magyarral, és számtalan nyelvvel. A három fő vallás mellett pedig létezik például a zsidó, s még írásból is többet használunk a kettőnél, a cirillnél és a latin betűknél: a Koránt arabul, a Bibliát meg héberül is írják. De azért ez mégis egy: Jugoszlávia.”

(KONSTANTIN „KOČA” POPOVIĆ)

„Ez egy a Nyugattól keletre, a Kelettől nyugatra fekvő gebines ország, amely úgy egyesíti a szocializmust és a kapitalizmust, hogy sohasem tudod, jó vagy rossz jön-e ki belőle.”

(HORN GYULA, 1967)

Tartalom

Bevezető	11
Jugoszlávia létrejötte	20
Tito és kora	40
Jugoszlávia válsága, a felbomlás kezdetei	119
A délszláv háborúk	137
Posztjugoszláv perspektívák	167
Tájkép háború után	187
Islám, Balkán, Európa	209
Összegzés helyett	222
2025 – a múlt és a jövő a Balkánon	267
 Felhasznált irodalom	 279
A képek forrása	285

Bevezető

Életem negyven nyarát töltöttem Jugoszláviában, az Adria partján: dolgoztam idegenvezetőként, majd béreltem szalodát, végül nyaraltam. Összesen több mint tíz évet töltöttem ebben a ma már nem létező országban.

Ebben a könyvben úgy szeretném leírni azt, hogy miként létezett és miként tűnt el az egykori Jugoszlávia, hogy az elmélet és a történet mögött ott vannak az emlényeim, a tapasztalataim.

Tizennyolc évesen leérettségiztem. Kitűnőre, de egy külön bizottság előtt kellett vizsgáznom, mert már akkor is túl nagy volt a pofám.

Egy év sorkatonaság után irány az egyetem. A családban soha senki nem politizált. Engem a külpolitika érdekelt. Választanom kellett: Közgáz (akkori nevén Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), ELTE német–történelem szak vagy jogi kar. Én az elsőt választottam, és soha nem bántam meg.

Nálunk vezették be, hogy a hallgatók minden szemeszter elején egy hónapig egy tantárgyat tanultak. Én mindig a német nyelvet választottam. Elsőben az évfolyamon gyenge közepes voltam németből, az utolsó évre feljöttem a legjobbak közé. Közülünk kerültek ki a kormány német tolmácsai, és a későbbi bonni, berlini és bécsi nagykövetek is. Érdekes, hogy az élet mennyi irányba sodorta széjjel ezt a durván tíz németest. Volt, aki külföldi tudósító lett, egy másikunk az ország egyik legismertebb rádió riportere.

Elsőéves voltam, amikor az egyetem bejáratánál egy kiírásra lettem figyelmes. „Öcsi, gyere idegenvezetőnek!” – ez állt rajta. Elmentem. A képzés októbertől májusig tartott, heti két alkalom, három hiányzás után kirúgás. Én néhány hét késéssel mentem el a tanfolyamra, így a hiányzásaim száma már az elején az egekbe rúgott. Kiderült, hogy rajtam kívül mindenkinek volt egy kis ellenőrző könyve, és abba pecsételték a jelenlétet. Szóltam az ott pecsételő, nálam egy évvel fiatalabb diáknak, hogy adjon egy ellenőrző könyvet, és pecsételje be az addigi órákat, mintha kezdettől ott lettem volna. Ő berohant a szervezőhöz, aki az egyik utazási iroda akkori idegenforgalmi vezetője volt. Én úgy éreztem, hogy ezt a találkozót jobb lesz elkerülni, és távoztam. A hölgy azt mondta a többieknek, hogy ha legközelebb megjelenek, semmit ne mondjanak nekem, csak vigyenek be az előadóterembe.

Ez pár héttel később meg is történt. Az asszonyság felállított a dobogóra, és rám mutatva közölte, hogy ebből az emberből Magyarországon bármi lehet, de idegenvezető soha. Ki vagyok rúgva.

Ez számomra teljesen logikusnak tűnt. Ekkor azonban elkövette élete egyik legnagyobb hibáját: megkérdezte, hogy miért nem jártam be az órákra. Húszéves fejjel, elsős egyetemistaként azt válaszoltam, hogy minek jöttem volna, hiszen többet tudok azoknál, akik itt tanítanak. A levegő megállt. Mai fejemmel, egyetemi tanárként ilyet soha nem mondanék.

A hölgy rám nézett, majd közölte, hogy rendben van, akkor külön bizottság előtt fogok vizsgázni. A legkisebb izgalmat sem éreztem. Tudtam, hogy tőlem lehetetlen olyat kérdezni, amire tudnék válaszolni. Például a művészettörténetről még periferikus ismereteim sem voltak.

A vizsgáztató bizottság – három morcos férfi – várt rám. Beléptem, ők pedig felszólítottak, hogy ismertessem a szovjet–japán viszonyt. Azt hittem, rosszul hallok. Ez diplomáciatörténet volt, ahhoz pedig értettem. Állítólag keresztbe tettem a lábam, és azt mondtam, hogy a kérdés pontatlan (valószínűleg az is volt), majd harminc percen át elemeztem az orosz–japán kapcsolatokat, az 1939-es mongóliai háborút, ahol a szovjetek először vetették be a levegő-levegő rakétaikat, végül a második világháború történéseit. A levegő megállt. Átengedtek.

Ezek után behívtak az Express ifjúsági utazási irodába. Közölték velem, hogy a nagyképűségem és a tudásom arányban van. (Ez nem volt igaz, mert semmiféle tudásom nem volt.) Menjek ki egy magyar csoporttal Jugoszláviába. Vonattal Belgrádig, onnan busszal Dubrovnikba. Helyjegy a vonatra nincs. Épeszű ember nem vállalja az utat. Ha meg tudom oldani, maradhatok, ha nem, akkor mehetek, amerre akarok.

A magyar turista mindig mindent tud. Tudták, hogy nincs helyjegy, és botrány lesz. Kértem mindenkitől húsz forintot. Ez akkor nagy pénz volt, a helyjegy 50 fillérbe került volna, ha van. Bementem a Keleti pályaudvar állomásfőnökéhez, és annyit mondtam neki, hogy számla nem kell, adjon helyjegyet. Helyjegy nincs, hangzott a válasz, de ha odaadom a pénzt, felcsatoltat egy üres kocsit. Fekve mentünk le Belgrádig. Nyertem. Enyém lett Jugoszlávia.

Dubrovnik a világ egyik legszebb városa. Az óvárosba belépőket egy narancsfa várja, roskadozva a természettől. Mindenütt boltok, kávézók, ékszerészek. És ott van a tenger, az Adria, amely a Föld talán legszebb tengere. Itt mindenki elolvad a gyönyörűségtől.

A belvárostól néhány száz méterre levő ifjúsági szálláson laktunk, amely akkor minden igényt kielégített. Fogadott a magyar telepített idegenvezető hölgy, akinek sok dolga lett volna velünk. Odavetette, hogy ő fodrász-

hoz megy, oldjam meg én a problémákat. Megoldottam. Soha többé nem találkoztunk, igaz, nem is kerestem. Elgondolkodtam, hogyan kerülhetett oda, kinek a kije lehetett, de ez már csak a szokásos rosszindulatom.

Évekig jártam Dubrovnikba. Élveztem. Itt ittam életem első jeges kávéját, itt vettem meg az első nyugati lemezeket és az Adidas fürdőruhákat. Minden idegenvezetőnek azt tanítják, hogy pénzt döntően otthon lehet keresni, borraivaló, éttermi jutalék, ilyesmi. Én világot akartam járni. A borraivaló soha nem érdekelt, a pénzt, amire szükségem volt, megszereztem. Minden kirándulásból járt tíz százalék jutalék, és ez egy 40-60 fős csoport esetében szép summa volt.

Az egyetemen minél előbb be akartam fejezni a vizsgáimat, hogy mehessek a tengerre. Később, már tanárként is nagyon vigyáztam, hogy ne húzódjon el a vizsgaidőszak.

1975 és 1980 között a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán tanítottam. Ott voltak életem legtehetségesebb diákjai. De hétfőtől péntekig minden nap volt órám, és nem lehetett pénzt keresni. 1980-tól tanítottam egyetemen. A heti hat órát egy napra tettem, és elkezdtem hakisznizni. Sokan nem szerettek ezért. A világmegváltó vitákban nem vettem részt, viszont hamar lakáshoz jutottam. Volt pénzem, és a szüleim is segítettek.

Amikor megnősültem és kislányom született, javasolták, hogy egy évig legyek kollégiumi nevelőtanár – ki-röhögtem őket. A Közgázon 1988-tól végre olyan tan-székvezetőm lett Gulyás Kálmán személyében, aki nem csupán hagyta, hogy járjam az utamat, de támogatott is.

De vissza a tengerhez! Egy nyarat töltöttem Korčulán, amely gyönyörű, de engem mégsem fogott meg, talán amiatt, hogy túl messze volt mindentől. Volt egy nyaram Opatijában: imádtam a tengerparti sétányát, a sok finom éttermét, fagyaltozóját. Egy nyár valamivel ar-rébb, Lovranban, egy nyár Rovinjban. Két szezont töl-töttem a Kotori-öbölben, Budva-Bečićiben, ahol min-den héten kirándultunk Ulcinjba, az albán határra, ahol élet-halál focimeccseket vívtunk a nyugatnémetekkel. A győztes annyi görögdinnyét ehetett, amennyi csak be-lefért. A meccseket vízben játszottuk, így a végére min-denki hullá volt.

Hetente kirándultunk az öt kilométerre lévő Sveti Stefanba. Akkor még alig ismert csodálatos halászfalu volt. Mellette van Miločer, a jugoszláv anyakirálynők rezidenciája. A szálloda, az étterem csodálatos volt. Ak-kor, az 1980-as évek elején tele volt nyugatnémet munka-nélküliekkel. Olcsóbb volt itt nyaralniuk, mint otthon élniük. A tengerparton csodálatos és az akkori magyar turistáknak is megfizethető italokat szolgáltak fel.

Érdekes volt megismerkedni a jugoszláv valósággal. A nemzetiségek nem szerették egymást, de még nem indult meg a bomlás és a polgárháború. Titónak óriási volt a tekintélye. Egyszer Dubrovnikban tartott nagygyűlést, elmentem megnézni. A tömeg óriási volt. Azt hiszem, akkor még valóban sokan szerették. Mindenkinek imponált, hogy India és Egyiptom mellett a harmadik világ, az el nem kötelezettek egyik elismert vezetője. Az is imponáló volt, hogy jugoszláv területen nem voltak sem szovjet, sem amerikai megszálló/szövetséges csapatok. Arról keveset tudtak, hogy milyen pompában élt, hogy hogyan voltak a palotái berendezve.

A többi nyarat Selcében töltöttem. Az 1980-as évek elejétől már én jártam az év végi elszámolásokra az Express nevében, közben az 1984-es és az 1985-ös szezonban Novi Vinodolski volt az állomáshelyem, mintegy 50 kilométerre Rijekától. Jól éreztem magam, de a városkát, mint a tengerparti települések nagy részét, az országút kettévágta.

Amikor először jártam Selcében, elámultam. Gyönyörű volt. Az országút a falu felett húzódik, maga a település a tengerparton fekszik. Egyszer, 1984-ben át kellett mennem, mert egy öreg bácsi volt az idegenvezető, és jöttek a magyar élsportolók, akik nem mehettek ki a Los Angeles-i olimpiára. A selcei telepített idegenvezető, Feri bácsi annyi idős volt akkor, mint én

most. Megjött a csoport, ő közölte, hogy ne zavarják, mert reggelizik. Ilyet soha nem is hallottam. Reggeli után mondtam Feri bácsinak, most már kiadhatjuk a szobákat. Nem, hangzott a válasz, most WC-re megyek. Amikor mentem év végén elszámolni, a szálloda igazgatója kijelentette, hogy neki soha többet nem kell magyar. Elképesztő volt a sok csalás: befizetett két fő, jött három. Nagyon sokan nyaraltak kihasználva, hogy Feri bácsi már öreg volt. Mondtam Cedónak, a szálloda igazgatójának, hogy jövőre én jövök ide, és rend lesz. Megcsináltam. Aki csálni próbált, választhatott: vagy fizet, vagy hazamegy. Rend lett. Nem ittam vele és a többiekkel pálinkát, de megszerettek és elfogadtak. Így kerültem Selmébe, és addig ott maradtam, amíg úgy nem éreztem, hogy elég volt, abbahagyom.

Sokat gondolkodtam, hogy a Jugoszláviában, majd Horvátországban eltöltött negyven nyár hogyan hatott rám. Elfogult voltam vagy vagyok-e valamelyik népcsoport irányába? Nem hiszem. Voltak barátaim mindegyikből, és voltak, akiket nem szerettem, szintén mindegyikből. Rengeteg gazemberrel találkoztam szintén mindegyik népcsoportból. Így próbáltam nem elfogultan írni egy olyan helyzetről, amelyben mindenki elfogult.

Átnéztem dokumentumköteteket, évkönyveket, memoárokat (még soha egyetlen könyvemben sem volt

ilyen hosszú irodalomjegyzék). A jugoszláv történelem néhány évét sokkal részletesebben dolgoztam fel – ez nyilván szubjektív –, azonban nem tudtam és nem is akartam akarok állást foglalni e népek élet-halál harcának kérdéseiben. Én valamennyiüket szerettem, de a háborúiktól elborzadtam.

Jugoszlávia a szomszédunk volt. Most három utód-állam – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – a szomszédunk. Történelmünk évszázadok óta összefügg egymással, a „jó” és a „rossz” időszakokban egyaránt, és ez valamiképpen így marad a jövőben is.